

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Kolegium Analiz Ekonomicznych

***Wielowymiarowa analiza ubóstwa w Polsce
w ramach podejścia możliwości A. Sena – zastosowanie
modelu MIMIC.***

Beata Kraszewska

Autoreferat rozprawy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem naukowym
Prof. dr hab. Tomasza Panka

Warszawa, styczeń 2022 r.

Tematem przewodnim przedkładanej pracy doktorskiej było zastosowanie podejścia możliwości A. Sena do wielowymiarowej analizy zagrożenia ubóstwem dla Polski, zarówno w ujęciu ogólnokrajowym jak i w ujęciu terytorialnym oraz w przekrojach społeczno-demograficznych gospodarstw domowych, których osoby ubogie są członkami, dla 2018 roku. Analiza stopnia zagrożenia ubóstwem została przeprowadzona w następujących przekrojach: dla makroregionów Polski, według klas miejscowości zamieszkania, dla grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych, w których skład wchodzi osoby ubogie, dla grup typologicznych gospodarstw domowych, do których należą osoby ubogie, co umożliwiło wszechstronniejszą jego analizę niż za pomocą innych metod zarówno jednowymiarowych jak i wielowymiarowych, które były dotychczas stosowane. Drugim zagadnieniem podjętym w rozprawie była identyfikacja osób ubogich, oraz pomiar ich zagrożenia ubóstwem.

Choć w literaturze światowej i krajowej można odnaleźć opracowania poświęcone wielowymiarowej analizie ubóstwa, to jednak stosowane dotychczas wielowymiarowe podejścia do pomiaru ubóstwa, nie biorą pod uwagę, że osoby (gospodarstwa domowe, do których należą osoby ubogie) dysponując tymi samymi środkami finansowymi, w różny sposób mogą zaspakajając swoje potrzeby. Zastosowanie podejścia możliwości w wielowymiarowej analizie ubóstwa pozwala nie tylko na jego pomiar, ale także uwzględnia rzeczywiste postępowania ubogich jednostek (osób) w procesie zaspakajania ich podstawowych potrzeb, biorąc pod uwagę nie tylko ich możliwości finansowe ale także ich charakterystyki i otoczenie (społeczne i środowiskowe) oraz ich osobiste preferencje w tym zakresie. Wielowymiarowa analiza oparta na podejściu możliwości pozwala na prawidłową ocenę czy środki finansowe jakimi dysponują jednostki (gospodarstwa domowe w skład których wchodzi osoby ubogie) pozwalają na zaspokojenie ich potrzeb podstawowych, ponieważ uwzględnia nie tylko bieżące dochody (wydatki), ale również dochody jednostek z poprzednich okresów. Biorąc pod uwagę wyłącznie bieżące dochody bądź wydatki gospodarstw domowych, jak ma to miejsce w jednowymiarowym podejściu do analiz ubóstwa, nie uwzględnia się ich oszczędności z poprzednich okresów, które gospodarstwa domowe także mogą przeznaczyć na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb. Natomiast gospodarstwo domowe o bardzo niskich bieżących dochodach, które posiada oszczędności z poprzednich okresów, wykorzystuje te oszczędności na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb w danym miesiącu. Podobna sytuacja występuje analizując ubóstwo w oparciu o bieżące wydatki. Gospodarstwa domowe mogą posiadać pozostałość gotówki z poprzedniego miesiąca oraz posiadać oszczędności z okresów wcześniejszych, które mogłyby przeznaczyć na wydatki w bieżącym okresie, ale nie wydatkują ich, ponieważ nie miały takiej potrzeby. Jak można zauważyć operowanie w analizach ubóstwa bieżącymi dochodami bądź wydatkami może prowadzić do błędnej identyfikacji gospodarstw domowych ubogich, gdyż za ubogie mogą zostać uznane gospodarstwa domowe, które posiadają odpowiednie środki finansowe na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb na akceptowalnym poziomie na co mogą nie wskazywać ich bieżące dochody czy też bieżące wydatki.

Tło literaturowe.

Bieda występuje w społeczeństwach od wieków, dlatego też badanie ubóstwa wciąż nie traci na ważności. Jak zauważa G. Baczewski (2007) ubóstwo jest jednym z kluczowych zagadnień polityki społecznej całego świata i jednocześnie najbardziej wstydlivym. Ubóstwo

danej jednostki jest nie tylko problemem tej ubogiej jednostki, ale także stanowi problem społeczeństwa w skali całego kraju, co z kolei uniemożliwia w odpowiednim stopniu jego wzrost gospodarczy oraz rozwój społeczny (Panek, 2011a). Dlatego bardzo ważnym jest podjęcie takich działań, które przyczynią się do redukcji zasięgu ubóstwa w przyszłości, jak również udzielanie bieżącej pomocy jednostkom (gospodarstwom domowym) żyjącym w sferze ubóstwa. Tak w Unii Europejskiej jak i jej państwach członkowskich zwalczanie ubóstwa jest jednym z podstawowych celów polityki społecznej. Unia Europejska w ramach strategii lizbońskiej uruchomiła w 2000 r. mechanizm monitoringu i koordynacji obejmujący określanie celów wspólnej polityki społecznej oraz pomiaru ubóstwa na poziomie Unii Europejskiej. Wytyczne dotyczyły pomiaru ubóstwa w państwach członkowskich i tworzenia Krajowych Planów Działania Przeciw Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu (Parlament Europejski, 2018). Jednym z kluczowych celów Unii Europejskiej sformułowanych w 2010 roku, w ramach Agendy Europa 2020, było ograniczenie liczby Europejczyków żyjących poniżej krajowej granicy ubóstwa o 25 % poprzez wydobycie z ubóstwa 20 mln osób (European Commission, 2010a). Państwa członkowskie, w tym Polska, zobowiązały się do opracowania polityk ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego. Także w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 sformułowanej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2015 roku, przyjętej jednogłośnie przez wszystkie państwa członkowskie w tym Polskę, pierwszym z 17 wyznaczonych celów jest wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego formach na całym świecie do 2030 roku (ONZ, 2015; European Commission, 2019).

Badaniem zjawiska ubóstwa zajmuje się wiele organizacji międzynarodowych, ośrodków badawczych oraz wielu naukowców. Wagę badań zjawiska ubóstwa, podkreśla fakt, że Nagrodę Centralnego Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii w 1998 roku otrzymał Amartya Sen, w 2015 roku Angus Deaton za dorobek badawczy w zakresie analizy konsumpcji, ubóstwa i dobrobytu, a w 2019 roku laureatami w dziedzinie ekonomii zostali Michael Kremer, Abhijit Banerjee i Esther Duflo za badania nad praktycznymi sposobami łagodzenia skutków ubóstwa. Potwierdza to znaczenie badań ubóstwa w ramach prowadzonych analiz ekonomicznych.

W prowadzonych do lat siedemdziesiątych, badaniach zjawiska ubóstwa dominowało podejście jednowymiarowe, bazujące na wskaźnikach monetarnych, którego podstawy stworzyła Materialna Szkoła Dobrobytu (Marshall, 1920). W podejściu tym ocena poziomu zaspokojenia potrzeb odbywała się wyłącznie w oparciu o poziom bieżących dochodów, bądź wydatków jednostek, wyrażanych w formie monetarnej. Stopniowo jednak coraz więcej zwolenników zyskiwał pogląd, iż ubóstwo jest zjawiskiem wielowymiarowym, w którym przy identyfikacji ubóstwa należy uwzględnić obok dochodów (wydatków) bieżących, wyrażanych w formie monetarnej, również możliwości zaspokojenia potrzeb jednostki (gospodarstwa domowego) na podstawie uzyskiwanych dochodów nagromadzonych w poprzednich okresach (oszczędności) oraz posiadanych zasobów materialnych w formie niemonetarnej.

Konieczność szerszego traktowania ubóstwa w sposób wielowymiarowy podnosiło w swoich pracach teoretycznych, jak i badawczych wielu naukowców i badaczy m.in. P. Townsend (1979), M. Desai, A. Shah (1988), T. Panek, J. Podgórski, A. Szulc (1999), R. Kanbur (2002), E. Thorbecke (2005), S. Fukuda-Parr (2006), S. Alkire, J. Foster (2008), T. Panek

(2009, 2011a), S. Alkire, J. Foster (2011). Na problem ubóstwa w podejściu wielowymiarowym wskazywali także, T. Atkinson, B. Cantilon B, E. Marier, B. Nolan (2002) w raporcie przedstawionym na konferencji w Antwerpii zawierającym najważniejsze rekomendacje dla Unii Europejskiej, dotyczące podstawowych wskaźników służących do pomiaru ubóstwa i wykluczenia społecznego. Ostatecznie na szczycie w Laeken w 2001 r. został przyjęty zestaw 18 wskaźników (zwanych lejkenowskimi), nakierowanych na monitorowanie ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej. W zestawie tych wskaźników znajdują się zarówno wskaźniki umożliwiające analizę ubóstwa opartą o bieżące dochody uzyskiwane przez gospodarstwa domowe (wskaźniki wyrażone w formie monetarnej) jak i na symptomach ubóstwa (wskaźniki wyrażone w formie niemonetarnej). Także w analizach Eurostatu do badania zjawiska ubóstwa wykorzystuje się, obok wskaźników ubóstwa monetarnego, również wskaźnik deprivacji materialnej gospodarstw domowych (ubóstwa niemonetarnego), który jest oparty na symptomach deprivacji występujących w wyniku posiadania niewystarczających dochodów na zaspokojenie podstawowych potrzeb.

Brak jest jednego, powszechnie akceptowanego sposobu pomiaru ubóstwa w ramach podejścia wielowymiarowego. Z bogatej literatury przedmiotu można wskazać między innymi na następujące podejścia do tego pomiaru: podejście oparte na funkcji dystansu (Lovell, Richardson, Travers, Wood, 1994), podejście aksjomatyczne (Tsui, 2002), podejście oparte na funkcji dobrobytu społecznego (Atkinson, 2003), podwójnego progu ubóstwa (Alkire i Foster, 2008), podejście oparte na teorii zbiorów rozmytych (Lemmi, Betti, 2006), które jest jednym z najczęściej stosowanych w praktyce. Podejście to było wykorzystywane również w polskiej praktyce badawczej w wielowymiarowej analizie sfery ubóstwa (Błaszczak Przybycińska, 1991; Panek, 1998).

Przedstawione wielowymiarowe podejścia do pomiaru ubóstwa nie biorą pod uwagę, że osoby (gospodarstwa domowe) dysponując tymi samymi środkami finansowymi, w różny sposób mogą zaspakajać swoje potrzeby. Nie dostrzegają one różnic w ich indywidualnych możliwościach oraz preferencjach w sposobie zaspakajania tych potrzeb, mogących wynikać zarówno z etapu rozwoju jak i zwyczajów społeczeństw w których te osoby żyją, jak i ich indywidualnych cech charakterologicznych i umiejętności korzystania z posiadanych zasobów.

Wielowymiarowym podejściem do pomiaru ubóstwa, które uwzględnia wyżej wymienione kwestie, jest podejście możliwości A. Sena. Podejście możliwości, które sformułował A. Sen (1979, 1985, 1992) dla opisanego sposobu pomiaru dobrobytu (jakości życia), różni się w zasadniczy sposób od stosowanych podejść wielowymiarowych. Koncepcja możliwości opiera się na założeniu, że same dobra nie są kluczowe w osiągnięciu wysokiej jakości życia, ale istotne są właściwości tych dóbr, umożliwiające osiągnięcie pożądanego stylu życia (sposobów funkcjonowania) poszczególnych jednostek (Alkire, 2008; Zheng, Walsham, 2008; Robeyns, 2017). Style życia oraz aktywności jednostek (osób) mogą mieć rozmaity charakter. Mogą one dotyczyć właściwego odżywiania się, wypoczynku, życia w zdrowiu, właściwych warunków mieszkaniowych, czy też możliwość uczestniczenia w życiu społecznym, udziału w wyborach, bądź poczucia własnej godności (Robeyns, 2003, 2017; Alkire, 2005, 2008). Zbiór sposobów funkcjonowania (możliwości), stanów i działań (możliwości osiągnięcia różnych

sposobów funkcjonowania) tworzy przestrzeń wyjściową potencjalnego funkcjonowania jednostki, daje jej sposobność wyboru preferowanego przez nią stylu życia (Sen, 1992; Alkire, 2005; Panek, 2014; Robeyns, 2017).

Sposoby funkcjonowania oznaczają zatem osiągnięty status życiowy jak np. bycie zdrowym, wykształconym, natomiast możliwości wyrażają potencjalne możliwości osiągnięcia danego statusu, a mianowicie: możliwość życia w zdrowiu, bycie zdolnym do osiągnięcia odpowiedniego poziomu wykształcenia (Alkire, Black, 1997; De Rosa, 2017).

Cel pracy i hipotezy badawcze.

Głównym celem niniejszej rozprawy badawczej jest wielowymiarowa analiza zagrożenia ubóstwem z zastosowaniem podejścia możliwości A. Sena dla Polski, zarówno w ujęciu ogólnokrajowym, makroregionalnym, według klas miejscowości zamieszkania oraz w przekrojach gospodarstw domowych, w których skład wchodzi osoby ubogie, według grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych, których osoby ubogie są członkami i według grup typologicznych, dla 2018 roku.

Cel ten został osiągnięty poprzez realizację następujących celów szczegółowych:

1. Ocena stopnia zagrożenia ubóstwem w wymiarze monetarnym, jak również w wymiarze niemonetarnym, oraz w obu wymiarach łącznie co pozwoliło na uwzględnienie w pomiarze ubóstwa całości środków finansowych, jakimi dysponują gospodarstwa domowe do których należą osoby ubogie na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb, tj. zarówno dochodów bieżących jak i dochodów z poprzednich okresów.
2. Zbadanie siły oddziaływania czynników determinujących ubóstwo (oddziałujących na możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb gospodarstw domowych w skład których wchodzi osoby ubogie) na zwiększenie bądź zmniejszenie stopnia zagrożenia ubóstwem.
3. Analiza siły odzwierciedlenia przez symptomy ubóstwa stopnia zagrożenia ubóstwem w ujęciu monetarnym i w ujęciu niemonetarnym oraz w obu wymiarach łącznie, co umożliwiło wskazanie, które symptomy najsilniej odzwierciedlają stopień zagrożenia ubóstwem, a które najslabiej uwidaczniają to zjawisko.
4. Porównanie ocen zagrożenia ubóstwem w ujęciu wielowymiarowym i jednowymiarowym co pozwala na wykazanie, że identyfikacja osób ubogich oparta o podejście jednowymiarowe prowadzi do błędnych ocen zagrożenia ubóstwem, niezgodnych z ujęciem wielowymiarowym.

Punktem wyjścia rozważań podjętych w ramach rozprawy było sformułowanie dwóch głównych hipotez badawczych:

1. Zastosowanie podejścia możliwości A. Sena do wielowymiarowej analizy zagrożenia ubóstwem dla Polski zarówno w ujęciu ogólnokrajowym, makroregionalnym, według klas miejscowości zamieszkania oraz w przekrojach dla grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych, w których skład wchodzi osoby ubogie, jak i dla grup

typologicznych gospodarstw domowych, do których należą osoby ubogie, zwiększa efektywność badania tego zjawiska, pozwalając na wszechstronniejszą jego analizę, niż stosowane dotychczas zarówno podejście jednowymiarowe jak i inne podejścia wielowymiarowe.

2. Podejście jednowymiarowe do analizy ubóstwa prowadzi do niepoprawnej identyfikacji osób ubogich i ocen zagrożenia ubóstwem, niezgodnej z ujęciem wielowymiarowym.

Uwzględniając główne hipotezy badawcze, sformułowano również następujące hipotezy dodatkowe:

1. W analizach stopnia zagrożenia ubóstwem występuje konieczność stosowania podejścia wielowymiarowego, ponieważ ocena ubóstwa wyłącznie w oparciu o bieżące dochody, wydatki prowadzi do błędnych identyfikacji osób ubogich a w efekcie może osłabiać efektywność podjętych działań nakierowanych na walkę z ubóstwem.
2. Podejście jednowymiarowe w sposób niedokładny identyfikuje osoby ubogie co znajduje swój wyraz w różnicach pomiędzy rankingami zagrożenia ubóstwem gospodarstw domowych do których należą osoby ubogie, zarówno według jednostek terytorialnych, jak i grup typologicznych gospodarstw domowych, w skład których wchodzi osoby ubogie w podejściu wielowymiarowym i w podejściu jednowymiarowym.
3. Zmniejszenie aktywności zawodowej osoby na rynku pracy oraz wzrost wieku osób są podstawowymi czynnikami wpływającymi na wzrost zagrożenia ubóstwem.
4. Na zmniejszenie stopnia zagrożenia ubóstwem wpływa przede wszystkim wzrost poziomu wykształcenia.

Do realizacji postawionych celów i weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych zastosowano wielowymiarową analizę ubóstwa opartą o podejście możliwości (*apability approach*) A. Sena, w którym analizowane jest rzeczywiste postępowanie ubogich jednostek (gospodarstw domowych, do których należą osoby ubogie) w procesie zaspakajania ich podstawowych potrzeb, uwzględniające nie tylko ich możliwości finansowe ale także ich preferencje w tym zakresie oraz charakterystyki jednostek.

Procedura badawcza i zastosowane metody.

Operacjonalizacja pomiaru ubóstwa w ramach koncepcji możliwości A. Sena została przeprowadzona stosując szczególny przypadek modelu równań strukturalnych (*SEM- Structural equations modeling*), model wielu wskaźników i wielu przyczyn (*MIMIC- multiple indicators an multiple causes*) (Bollen 1989; Muthen 1989; Muthen, Siek-Toon Khoo, Goff, 1994; Gallo, Anthony, Muthen, 1994; Muthen, Satorra, 1995; Konarski, 2014). Model MIMIC został sformułowany przez R. M. Hausera i A. S. Goldbergera (1971) a następnie spopularyzowany przez K. G. Jöreskoga i A. S. Goldbergera (1975), którzy nadali mu aktualnie funkcjonującą nazwę i przedstawili jego szczegółowe założenia jako specjalnego przypadku modelu SEM.

Zaproponowana operacjonalizacja pomiaru ubóstwa, w ramach podejścia możliwości, przy wykorzystaniu modelu strukturalnego MIMIC pozwala na pomiar stopnia zagrożenia ubóstwem uwzględniając zbiór rzeczywistych, zdeprywowanych sposobów funkcjonowania badanych osób odzwierciedlających deprywację ich możliwości. Ponadto model ten umożliwia

ocenę wpływu na możliwości badanych osób zewnętrznych determinant ubóstwa, które wzmacniają lub osłabiają zagrożenie ubóstwem jak również na wskazanie, które z symptomów ubóstwa najsilniej odzwierciedlają stopień zagrożenia ubóstwem.

Praca badawcza realizowana była etapowo. W pierwszym kroku w ramach kategorii ubóstwa wyróżniono dwie domeny, a mianowicie ubóstwo monetarne i ubóstwo niemonetarne (deprywację materialną), co stanowiło punkt wyjścia do budowy modelu MIMIC. W drugim kroku do każdej domeny ubóstwa przypisano symptomy oraz determinanty ubóstwa. W wymiarze monetarnym jako symptomy ubóstwa monetarnego przyjęto, zgodnie z zaleceniami uzgodnionymi w ramach Strategii Europa 2020 Unii Europejskiej, dwa podstawowe wskaźniki ubóstwa: status przynależności do sfery ubóstwa, oraz lukę dochodową (Panek, Zwierzchowski, 2013; GUS, 2015b; Eurostat, 2020). W wymiarze niemonetarnym (deprywacji materialnej) oparto się na rozwiązaniu jakie stosuje Unia Europejska, która w analizach sfery ubóstwa wykorzystuje, obok wskaźników ubóstwa monetarnego, 9 wskaźników niemonetarnych stanowiących symptomy deprywacji materialnej (European Commission, 2011; GUS, 2017b; Eurostat, 2018). W ramach trzeciego kroku dla każdej z domen ubóstwa oszacowano parametry modelu MIMIC przedstawiające zależności pomiędzy zdeprywowanymi możliwościami badanych jednostek (zmiennymi ukrytymi mierzącymi zagrożenie ubóstwem) a obserwowalnymi determinantami i symptomami ubóstwa. W kolejnym, czwartym kroku oszacowano dla każdej osoby z badanych gospodarstw domowych wartości zmiennej ukrytej, reprezentującej zdeprywowane możliwości, oddzielnie w domenie ubóstwa monetarnego i ubóstwa niemonetarnego, uwzględniając jednocześnie wpływ czynników oddziałujących na zwiększenie stopnia zagrożenia ubóstwem (stymulanty), albo też jego zmniejszenie (destymulanty). W piątym kroku otrzymane oszacowane wartości zdeprywowanych możliwości członków badanych gospodarstw domowych zostały wykorzystane do obliczenia grupowych wskaźników stopnia zagrożenia ubóstwem (*RPI – risk of poverty index*), oddzielnie dla wymiaru monetarnego i wymiaru niemonetarnego. W ostatnim etapie badania oszacowano stopień zagrożenia ubóstwem dla wymiaru monetarnego i niemonetarnego łącznie. Dokonano agregacji wartości grupowych wskaźników stopnia zagrożenia ubóstwem w jeden wskaźnik syntetyczny. W tym celu oszacowano parametry modelu MIMIC dla obu wymiarów ubóstwa łącznie, uwzględniając te same determinanty, jak w podmodelach zagrożenia ubóstwem monetarnym i zagrożenia ubóstwem niemonetarnym. Natomiast jako symptomy ubóstwa przyjęto grupowe wskaźniki ubóstwa, tzn. wskaźnik stopnia zagrożenia ubóstwem monetarnym (RPI^{um}) oraz wskaźnik stopnia zagrożenia deprywacją materialną (RPI^{dm}). Oszacowano stopień zagrożenia ubóstwem wielowymiarowym zarówno dla badanych osób, jak i w przekrojach według makroregionów Polski, klas miejscowości zamieszkania, grup społeczno-ekonomicznych oraz grup typologicznych gospodarstw domowych, których osoby ubogie są członkami. Dokonano także porównania ocen stopnia zagrożenia ubóstwem w podejściu wielowymiarowym z wynikami otrzymanymi w podejściu jednowymiarowym.

Analizy empiryczne w ramach badania zjawiska ubóstwa w Polsce zostały oparte na danych z Europejskiego Badania Warunków Życia Ludności (EU-SILC) przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny w 2018 roku. Głównym celem tego badania jest dostarczenie porównywalnych dla krajów UE danych dotyczących warunków życia ludności (GUS, 2018c; Eurostat, 2018). Badanie to stanowi podstawowe źródło informacji wykorzystywane

do obliczania dla krajów członkowskich Unii Europejskiej m.in. wskaźników w zakresie dochodów, ubóstwa i społecznego wykluczenia (GUS, 2018c, 2019b; Eurostat, 2018).

Uzyskane wyniki.

W wyniku przeprowadzenia badania empirycznego pozytywnie zweryfikowano postawione hipotezy badawcze i sformułowano następujące wnioski dotyczące stopnia zagrożenia ubóstwem w Polsce:

- makroregionem w którym uzyskano najwyższy wskaźnik stopnia zagrożenia ubóstwem wielowymiarowym, jest makroregion wschodni, obejmujący województwa: lubelskie, podkarpackie, podlaskie. Makroregion ten jest także najbardziej zagrożony ubóstwem jednowymiarowym. Jednakże na dalszych miejscach w rankingu makroregionów występują różnice w stopniu zagrożenia ubóstwem. Największa rozbieżność wystąpiła w makroregionie północno-zachodnim w skład którego wchodzi województwa: lubuskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie, który jest trzecim makroregionem (w siedmiostopniowym rankingu makroregionów) najbardziej zagrożonym ubóstwem w ujęciu wielowymiarowym, natomiast w makroregionie tym, w pomiarze jednowymiarowym ubóstwa wystąpił najniższy odsetek ubogich gospodarstw domowych, do których należą osoby ubogie;
- najbardziej zagrożony ubóstwem w ujęciu wielowymiarowym według klas miejscowości zamieszkania jest obszar wiejski, podobnie jak w zagrożeniu ubóstwem monetarnym. Syntetyczny wskaźnik stopnia zagrożenia ubóstwem według klas miejscowości zamieszkania maleje wraz ze wzrostem liczby ludności zamieszkującej daną klasę miejscowości. Ta prawidłowość nie występuje w wynikach analiz ubóstwa w podejściu jednowymiarowym, w którym większy odsetek osób ubogich wystąpił w średnich miastach od 100-200 tys. mieszkańców niż w małych miastach od 20-100 tys. mieszkańców;
- najbardziej zagrożoną grupą osób, w zależności od źródła utrzymania ich gospodarstwa domowego, według podejścia wielowymiarowego, jak również w ujęciu jednowymiarowym są osoby z gospodarstw domowych rencistów a w następnej kolejności z gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł. Dla pozostałych grup osób tj. gospodarstw pracowników, rolników, utrzymujących się z pracy na rachunek własny i emerytów wystąpiły rozbieżności w ocenie stopnia zagrożenia ubóstwem wielowymiarowym i jednowymiarowym (monetarnym);
- najbardziej zagrożone ubóstwem monetarnym i niemonetarnym łącznie w rankingu osób według typów rodzin są osoby z gospodarstw domowych nierodzinnych wieloosobowych a w ujęciu jednowymiarowym największy odsetek ubogich występuje wśród osób z gospodarstw nierodzinnych jednoosobowych;
- determinantą, która oddziałuje istotnie na zmniejszenie stopnia zagrożenia ubóstwem wielowymiarowym, jest przede wszystkim poziom wykształcenia - wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia, wzrastają możliwości podjęcia dobrze płatnej pracy czyli uzyskania wyższych dochodów, co ma wpływ na zmniejszenie stopnia zagrożenia ubóstwem. Kolejną determinantą istotnie wpływającą na zmniejszenie stopnia zagrożenia ubóstwem jest samoocena stanu zdrowia – im wyższa samoocena stanu zdrowia badanych osób tym większa aktywność na rynku pracy, a tym samym mniejsze zagrożenie ubóstwem;
- determinantą oddziałującą istotnie, na zwiększenie stopnia zagrożenia ubóstwem jest przede wszystkim status aktywności na rynku pracy - im mniejsza aktywność zawodowa osoby na

rynku pracy tym większe zagrożenie ubóstwem. Następną determinantą istotnie wpływającą na zwiększenie stopnia zagrożenia ubóstwem jest wiek osoby- wraz ze wzrostem wieku osoby zmniejsza się jej aktywność na rynku pracy, w wyniku czego uzyskuje ona mniejsze dochody a tym samym następuje wzrost zagrożenia ubóstwem. Kolejną taką determinantą jest klasa miejscowości zamieszkania, im mniejsza miejscowość zamieszkania, tym stopień zagrożenia ubóstwem większy. Wynika to z faktu, że im mniejsza miejscowość zamieszkania, tym mniejsze możliwości znalezienia dobrze płatnej pracy.

Wkład do literatury.

Zaproponowane w ramach niniejszej rozprawy doktorskiej rozwiązania metodyczne i wyniki empirycznych analiz stanowią istotny wkład własny w badanie zagrożenia ubóstwem. Do najważniejszych elementów tego wkładu należy zaliczyć:

- autorska operacjonalizacja podejścia możliwości A. Sena do wielowymiarowej analizy zagrożenia ubóstwem dla Polski co pozwala na wszechstronniejszą jego analizę, niż stosowane dotychczas zarówno podejście jednowymiarowe jak i stosowane dotychczas podejścia wielowymiarowe, zwiększając tym samym efektywność badania tego zjawiska co umożliwi prawidłową redystrybucję pomocy społecznej w obszarze walki z ubóstwem;
- zaproponowanie uwzględniania w podejściu wielowymiarowym do analiz ubóstwa czynników (charakterystyk osób i gospodarstw domowych) zmniejszających lub zwiększających stopień zagrożenia ubóstwem;
- autorska propozycja szacunku wskaźnika stopnia zagrożenia ubóstwem (RPI – *risk of poverty index*), który umożliwi porównanie wyników stopnia zagrożenia ubóstwem według jednostek terytorialnych, grup typologicznych gospodarstw domowych osób ubogich i porównanie stopnia zagrożenia ubóstwem w czasie;
- wykazanie, iż podejście jednowymiarowe do analizy ubóstwa prowadzi do niepoprawnej identyfikacji osób ubogich i ocen stopnia zagrożenia ubóstwem, poprzez porównanie wyników stopnia zagrożenia ubóstwem w podejściu wielowymiarowym z wynikami uzyskanymi w podejściu jednowymiarowym;
- dostarczenie nowej wiedzy na temat stopnia zagrożenia ubóstwem dla Polski, zarówno w ujęciu ogólnokrajowym jak i w ujęciu terytorialnym oraz w przekrojach społeczno-demograficznych gospodarstw domowych, do których należą osoby ubogie.

Wnioski końcowe.

Zaproponowana w rozprawie wielowymiarowa metoda badania zagrożenia ubóstwem powinna wzbogacić warsztat metodologiczny organów statystycznych i badaczy tego zjawiska oraz stanowić narzędzie wspomagające dla instytucji zajmujących się prowadzeniem polityki społecznej nakierowanej na walkę z ubóstwem. Wyniki badań uzyskane w rozprawie stanowią cenne źródło informacji dla polityki społecznej nakierowanej na zwalczanie ubóstwa, które w zgodzie z Agendą 2030 ma zostać wyeliminowane we wszystkich formach do 2030 roku.

Dalsze prace badawcze należy koncentrować na badaniu stopnia zagrożenia ubóstwem na niższych poziomach jednostek terytorialnych (powiaty, gminy), w tych makroregionach w których stopień zagrożenia ubóstwem jest największy. W ramach dalszych prac badawczych niezbędne jest także przeprowadzenie badań grup osób o niskim statusie aktywności ekonomicznej na rynku pracy, przede wszystkim rencistów oraz osób bezrobotnych, którzy charakteryzują się najwyższym stopniem zagrożenia ubóstwem. Umożliwi to nie tylko identyfikację osób ubogich w tych grupach, dla których udzielenie bieżącej pomocy jest niezbędne w celu zaspokojenia ich podstawowym potrzeb, ale tych ich charakterystyk, które powodują wzrost stopnia zagrożenia ubóstwem. Konieczne są także dalsze prace badawcze dotyczące osób starszych, ponieważ wzrost wieku osoby ma silny wpływ na wzrost stopnia zagrożenia ubóstwem. Osoby starsze stanowią w Polsce coraz większy odsetek społeczeństwa (następuje starzenie się społeczeństwa) a przechodząc na emerytury dysponują mniejszymi dochodami na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb. Analiza aktywności na rynku pracy osób starszych jest niezbędna dla podejmowania odpowiednich działań w ramach polityki społecznej zwiększające tą aktywność. Dalsze badania powinny być również nakierowane na osoby zamieszkujące mniejsze miejscowości, gdyż właśnie w mniejszych miejscowościach występują największe trudności ze znalezieniem stałej pracy przynoszącej dochód.

Bibliografia wybrane pozycje

- Alkire S., Black R. (1997), *A Practical Reasoning Theory of Development Ethics: Furthering the Capabilities Approach*, „Journal of International Development”, <https://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Alkire-Black-Practical-Reasoning-JID-97.pdf>
- Alkire S. (2005), *Why the Capability Approach?*, „Journal of Human Development”, Vol. 6, Nr 1, March 2005, s. 115-133.
- Alkire S. (2008), *The Capability Approach to the Quality of Life*, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI).
- Alkire S., Foster J. (2008), *Counting and Multidimensional Poverty Measurement*, OPHI Working Paper Series, University of Oxford, Oxford.
- Alkire S., Foster J. (2011), *Understandings and Misunderstanding of Multidimensional Poverty Measurement*, Oxford Poverty & Human Development Initiative (OPHI), Working Paper, Nr 43, University of Oxford, Oxford.
- Atkinson T, Cantillon B., Marier E., Nolan B. (2002), *Social Indicators the EU and Social Inclusion*, Oxford University Press, Oxford.
- Atkinson A.B. (2003), *Multidimensional deprivation: contrasting social welfare and counting approaches*, „Journal of Economic Inequality”, Vol.1, Nr 1, s. 51–65.
- Baczewski G. (2007), *Polityka społeczna Unii Europejskiej wobec zjawiska ubóstwa*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin Polonia, Vol. XLI, 4, s. 61-78.

- Błaszczak Przybycińska I. (1991), *Zastosowanie teorii zbiorów rozmytych do analizy zjawiska ubóstwa*, „Wiadomości Statystyczne”, z.12, s. 17-23.
- Bollen K.A. (1989), *Structural Equations with Latent Variables*, Wiley, New York.
- De Rosa D. (2017), *Capability Approach and Multidimensional Well-Being: The Italian Case of BES*, Springer Science+Business Media B.V.
- Desai M., Shah A. (1988), *An Econometric Approach to the Measurement of Poverty*, „Oxford Economic Papers”, Vol. 40, Nr 3, s. 505–522.
- European Commission (2010a), *Europe 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 3.03.2010, COM (2010).
- European Commission (2011), *The measurement of extreme poverty in the European Union*, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion.
- European Commission (2019), *Reflection Paper Towards A Sustainable Europe By 2030*, COM(2019)22.
- Eurostat (2018), *EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology – introduction*, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_introduction#Scope_and_audience](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_introduction#Scope_and_audience) (stan z dnia 18.01.2022 r.)
- Eurostat (2020), *Wskaźnik i próg zagrożenia ubóstwem*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Income_inequality_statistics (stan z dnia 19.01.2022 r.), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Income_poverty_statistics&direction=prev&oldid=440443 (stan z dnia 19.01.2022 r.)
- Fukuda- Parr S. (2006), *The Human Poverty Index: A multidimensional measure*, w: *What is poverty? Concepts and measures*, UNDP, „Poverty in Fokus”, Nr 9, s.7-9.
- Gallo J.J., Anthony J.C., Muthen B.O. (1994), *Age differences in the symptoms of depression: a latent trait analysis*, „Journal of Gerontological”: „Psychological Sciences”, Vol. 49, Nr 6, s. 251-264.
- GUS (2015b), *Praca badawcza pt. Pomiar ubóstwa na poziomie powiatów (LAU 1) – etap II, raport końcowy*, Jachranka.
- GUS (2017b), *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2015)*, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa.
- GUS (2018c), *EU-SILC Europejskie Badanie Warunków Życia Ludności, kwiecień – czerwiec 2018 Instrukcja*, Warszawa.
- GUS (2019b), *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2018)*, Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa.

- Hauser R., M., Goldberger A. S. (1971), *The Treatment of Unobservable Variables in Path Analysis*, „Sociological Methodology”, Vol. 3 (1971), s. 81-117.
- Jöreskog K. G., Goldberger A. S. (1975), *Estimation of Model with Multiple Indicators and Multiple Causes of a Single Latent Variable*, „Journal of the American Statistical Association”, Vol. 70, Issue 351 (Sep., 1975), s. 631-639.
- Kanbur R. (2002), *Conceptual Challenges in Poverty and Inequality: One Development Economist's Perspective*, Working Paper WP 2002-09, Cornell University.
- Konarski R. (2014), *Modele równań strukturalnych, teoria i praktyka*, PWN, Warszawa.
- Lemmi A., Betti G. (red.) (2006), *Fuzzy set approach to multidimensional poverty measurement*, Springer Science – Business Media, LLC, New York.
- Lovell C.A.K., Richardson F., Travers P., Wood L. (1994), *Resources and Functionings: A New View of Inequality in Australia*, w: *Models and Measurement of Welfare and Inequality*, W. Eichhorn (red.), Springer Verlag, Heidelberg, s. 787-806.
- Marshall A. (1920), *Principles of Economics*. 8th ed., McMillan, London, <https://eet.pixel-online.org/files/etranslation/original/Marshall,%20Principles%20of%20Economics.pdf>
- Muthen B.O. (1989), *Latent variable modeling in heterogeneous populations*, „Psychometrika”, Vol. 54, Nr 4, s. 557-585.
- Muthen B.O., Siek-Toon Khoo, Goff G.N. (1994), *Multidimensional Description of Subgroup Differences in Mathematics Achievement Data from the 1992 National Assessment of Educational Progress*, Los Angeles.
- Muthen B.O., Satorra A. (1995), *Complex sample data in structural equation modeling*, „Sociological Methodology”, Vol. 25 (1995), s. 267-316.
- ONZ (2015), *Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., A/RES/70/1, [A/RES/70/1 \(un.org.pl\)](http://un.org.pl)
- Panek T. (1998), *A Multidimensional Analysis of the Poverty in Poland in 1995 and 1996*, „Statistics in Transition”, Vol. 3, Nr 5, s. 979-1002.
- Panek T. (2009), *Wskaźniki ubóstwa w ujęciu wielowymiarowym*, „Wiadomości Statystyczne”, z. 12, s. 1-20.
- Panek T. (2011a), *Ubóstwo, wykluczenie społeczne i nierówności. Teoria i praktyka pomiaru*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Panek T. (2014), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne*, w: *Statystyka Społeczna*, T. Panek (red.), Wyd. II zmienione, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 195- 239.
- Panek T., Podgórski J., Szulc A. (1999), *Ubóstwo: Teoria i praktyka pomiaru*, T. Panek, J. Podgórski, A. Szulc, Monografie i Opracowania, 453, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

- Panek T., Zwierzchowski J. (2013), *Porównawcza analiza sfery ubóstwa w krajach UE w ujęciu regionalnym*, Zeszyty naukowe- Instytut Statystyki i Demografii SGH, Warszawa , Nr 35.
- Parlament Europejski (2018), *Walka z ubóstwem, wykluczeniem społecznym i dyskryminacją*, Dokumenty informacyjne o Unii Europejskiej – 2018.
- Robeyns I. (2003), *The Capability Approach: An Interdisciplinary Introduction*, University of Amsterdam, Department of Political Science and Amsterdam School of Social Sciences Research Amsterdam.
- Robeyns I. (2017), *Wellbeing, Freedom and Social Justice The Capability Approach Re-Examined*, Open Book Publishers, Cambridge.
- Sen A.(1979), *Equality of what?* In *The Tanner Lectures on Human Values*, S. McMurrin (red.), Salt Lake City, s. 196-220.
- Sen A. (1985), *Commodities and capabilities*, North-Holland, Amsterdam.
- Sen A. (1992), *Inequality Reexamined*, Clarendon Press, Oxford.
- Thorbecke E. (2005), *Multi-dimensional Poverty: Conceptual and Measurement Issues*, Cornell University, Paper prepared for The Many Dimensions of Poverty International Conference, UNDP International Poverty Centre, Brasilia, August 29-31 2005.
- Townsend P. (1979), *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Penguin Books, Middlesex.
- Tsui K.Y. (2002), *Multidimensional Poverty Indices*, „Social Choice and Welfare”, Vol. 19, Nr 1, s 69-93.
- Zheng H., Walsham G. (2008), *Inequality of what? Social exclusion in the e-society as capability deprivation*, „Information Technology & People”, Vol. 21, Nr 3, s. 222-243.

Beata Kraszewska